

აჭარის დაცული ტერიტორიების განვითარების პრობლემები და პერსპექტივები

ივერი შავაძე

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის მაგისტრი
Shavadze.iveri93@gmail.com*

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია დაცული ტერიტორიების ეკოლოგიური, სოციალური და ეკონომიკური მნიშვნელობის ზოგადი საკითხები, აჭარის დაცული ტერიტორიების გამოყენებასთან დაკავშირებული პრობლემები და მათი განვითარების პერსპექტივები. გარკვეული ყურადღება ეთმობა აჭარაში ტურიზმის მდგრადი განვითარების სტრატეგიას, სადაც ყველაზე მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება დაცულ ტერიტორიებს.

საკვანძო სიტყვები: დაცული ტერიტორიები, აჭარა, მნიშვნელობა, პრობლემები, პერსპექტივები

DEVELOPMENT PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF PROTECTED AREAS OF ADJARA

Ivery Shavadze

*Master of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Shavadze.iveri93@gmail.com*

Abstract

The article discusses the general issues of the ecological, social and economic importance of the protected areas, the problems related to the use of the protected areas of Adjara and their development perspectives. Some attention is focused on the sustainable tourism development strategy in Adjara, where the most important role is assigned to protected areas.

Key words: protected areas, Adjara, importance, problems, perspectives

შესავალი

საქართველოში დაცული ტერიტორიები იქმნება უმნიშვნელოვანესი ეროვნული მემკვიდრეობის უნიკალური, იშვიათი და დამახასიათებელი ეკოსისტემების და ლანდშაფტების (საქართველოს..., 2000), მცენარეთა და ცხოველთა სახეობების, ბუნებრივი წარმონაქმნებისა და კულტურული მემკვიდრეობის დასაცავად და აღსადგენად, მათი სამეცნიერო, საგანმანათლებლო, რეკრეაციული და ბუნებრივი რესურსების დამზოგავი მეურნეობის განვითარების მიზნით (ელიზბარაშვილი და სხვ. 2018). ისინი განსხვავდებიან დაცვის რეჟიმის და რეგულაციების მიხედვით.

ბუნებრივი რესურსების უზრუნველყოფასთან ერთად, დაცული ტერიტორიები ხშირად წარმოადგენს სასიცოცხლო მნიშვნელობის ეკოსისტემური, მარეგულირებელი და კულტურული სერვისების მიწოდების ძირითად წყაროს.

დაცული ტერიტორიები პირდაპირი თუ ირიბი გზით, საზოგადოებების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების შესაძლებლობას იძლევა. მათ შორისაა ისეთი ფუნქციები (Elizbarashvili, act. 2022), როგორიცაა გარემოსდაცვითი, გარემოსაღმდგენი, რესურსწარმოებითი და რეკრეაციული. ამრიგად, დაცულ ტერიტორიებს გააჩნიათ გარემოსთვის დამახასიათებელი თითქმის ყველა სოციალურ-ეკონომიკური ფუნქცია (გარდა სელიტებურისა).

მიუხედავად არცთუ ისე დიდი ფართობისა, აჭარის ბუნება გამოირჩევა განსაკუთრებული მრავალფეროვნებით და თავისებურებებით. შავი ზღვის სანაპიროზე და მიმდებარე გორაკ-ბორცვებზე წარმოდგენილია ტენიანი სუბტროპიკების ტყეები ძნელად გასავალი მარადმწვანე კოლხური ქვეტყით, რომლებიც სულ რამდენიმე კილომეტრით გადაადგილებიან იცვლება წიფლნარ-მუქწიწვოვანი მთის ტყის კორომებით და მაღალმთიანი ალპური ლანდშაფტებით. აჭარის უმაღლესი მწვერვალია ყანლის მთა (კენჭაული), რომლის სიმაღლეა ზღ.დ. 2992 მ და მდებარეობს თურქეთის საზღვარზე, არსიანისა და შავშეთის ქედების გადაკვეთაზე.

აჭარის მცენარეული საფარი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, რასაც განაპირობებს მთიანი რელიეფი, მდებარეობა შავი ზღვის სიახლოვეს, ოროგრაფიული ბარიერები, რომლებიც ამიცირებენ ნოტიო ჰაერის მასების გავრცელებას, ტერიტორიის პალეოგეოგრაფიული განვითარების ისტორია და სხვადასხვა ბოტანიკურ-გეოგრაფიული ოლქების (ოკრუგების) სიახლოვე. აჭარაში გვხვდება ფლორის კოლხური, ხმელთაშუაზღვისპირეთის, წინააზიური სახეობები. ქვიაშიანებზე და ნაშალორლიანებზე გვხვდება სტეპისა და ნახევრადუდაბნოს სახეობებიც. მდიდარია ადვენტიური (კულტურულ მცენარეულობას შემოყოლილი, ძირითადად სარეველები) სახეობებითაც (439), რაც მთელი ფლორის 23%-ს შეადგენს. ენდემური სახეობების რაოდენობა 13-ით განისაზღვრება. აჭარის ფლორა ითვლის 1900-მდე სახეობას, რომლებიც გაერთიანებულნი არიან 725 გვარში და 138 ოჯახში. მერქნიან მცენარეებზე მოდის მთელი ფლორის 10%-ზე მეტი, ხოლო ბალახოვნებზე 86%-ზე მეტი. უკანასკნელ პერიოდში აჭარის ფლორამ საკმაოდ მძლავრი ანთროპოგენური ზემოქმედება განიცადა. ეს განსაკუთრებით შეეხო დაბლობ ტერიტორიებს, მთისწინეთებსა და სუბალპებს (ლანდშაფტური..., 2009).

აჭარაში ფუნქციონირებს რამდენიმე დაცული ტერიტორია. მათ შორის, ქობულეთის რაიონში, მდინარე კინტრიშის შუა და ზემო დინებაში, ზღ. დონიდან 450-2000 მ სიმაღლეზე

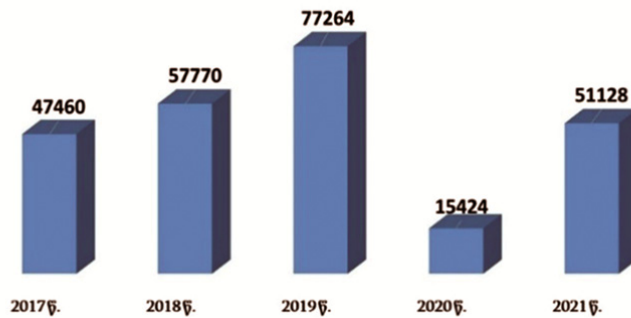
მდებარეობს კინტრიშის ნაკრძალი, რომელიც დაარსდა 1959 წელს. იგი მდიდარია კოლხური ტყეებით, რელიქტური და ენდემური მცენარეებით. ბათუმის ბოტანიკური ბაღი, რომელიც 1912 წელს ცნობილმა ბოტანიკოსმა და გეოგრაფმა პროფ. ა. კრასნოვმა დააარსა, მდებარეობს მწვანე კონცხზე, ბათუმიდან 9 კმ-ის მანძილზე, ზღ. დონიდან 220 მ სიმაღლეზე. ბათუმის ბოტანიკური ბაღი, მცენარეთა სახეობების მიხედვით, მსოფლიოში ერთ-ერთი უმდიდრესია. კოლხურ ტყეებს, აჭარის არაერთი დაცული ტერიტორიის შეფასების საფუძველზე, მიენიჭა მსოფლიოს ბუნებრივი მემკვიდრეობის სტატუსი. მტირალას დაცული ტერიტორია კოლხური ტყე-ბუჩქნარის უნიკალურ და ერთიან ეკოსისტემას წარმოადგენს. ისფანი II-ის პერკოლაციური ტორფიანი ჭაობი (ქობულეთის რაიონი), ჩვენი პლანეტის ერთ-ერთი უნიკალური პერკოლაციური ეკოსისტემა.

1. აჭარის დაცული ტერიტორიების განვითარების პრობლემები

აჭარის დაცული ტერიტორიების მართვის ეფექტურობა უკავშირდება ისეთ პრობლემებს, როგორიცაა კლიმატის ცვლილება, გარემოს დაბინძურება და ინვაზიური სახეობების გავრცელება, ფინანსური მხარდაჭერა, ინვესტიციების სიმცირე, ადმინისტრაციის აღჭურვილობა, მონიტორინგის საშუალებების სიმცირე და სხვ. გამონკვევად, ასევე, რჩება კვალიფიცირებული კადრის სიმწირე, ბრაკონიერობა, ხე-ტყის უკანონო ჭრა, ჰაბიტატის განადგურება, უკანონო თევზჭერა და ა.შ.

დაცული ტერიტორიების მართვას განსაკუთრებით ართულებს მიწათსარგებლობა, სოციალური და ეკონომიკური შეზღუდვები. დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტს ხშირად აკლია მონაცემების მუდმივი ხელმისაწვდომობა გარემოს მდგომარეობისა და ბუნებრივი საფრთხეების ტენდენციების შესახებ. მონიტორინგის თანამედროვე ტექნიკას, დისტანციური ზონდირების და ლია მონაცემთა ინფრასტრუქტურას შეუძლია შეავსოს მონაცემთა და ინფორმაციის ხარვეზები დაცული ტერიტორიის დაგეგმვისა და მართვისთვის.

მტირალას ეროვნული პარკის ვიზიტორთა სტატისტიკა წლების მიხედვით



ნახ. 1. მტირალას ეროვნულ პარკში ვიზიტორთა რაოდენობის დინამიკა 2017 – 2021 წლებში

გამონევენად რჩება დაცულ ტერიტორიებზე ვიზიტორთა რაოდენობის ზრდა და ტურიზმის განვითარებისთვის ალტერნატიული რეჟიმის შემუშავება. ეკოლოგიურად არამდგრად ტერიტორიებზე გზების მშენებლობა დიდ გავლენას ახდენს ველური ბუნების პოპულაციებზე. თუმცა, არსებული გზების გაუმჯობესებამ შეიძლება ხელი შეუწყოს ბრაკონიერებთან და უკონტროლო ტურიზმის წინააღმდეგ ბრძოლას.

დაცული ტერიტორიები სასარგებლოა ადგილობრივი თემებისათვის – გაიზარდა ადგილობრივი საცხოვრებლის ღირებულება, ადგილობრივი ბიზნესის სტიმული და დაფინანსება. ახალი დაცული ტერიტორიების ჩამოყალიბებამ გაზარდა სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის დაინტერესება მიტოვებული საკარმიდამო მიწების მიმართ. თუმცა, მოსახლეობა დაცულ ტერიტორიებთან აწყდება სამეურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებულ ისეთ პრობლემებს (რეგულაციებს), როგორიცაა: ძოვება, მიწის დამუშავება, თევზაობა, ხე-ტყის მოპოვება და სხვ. მათი ლიმიტირება იწვევს გარკვეულ შეზღუდვას და ჩნდება სხვა სერვისის განვითარების მოთხოვნა, მათ შორის ისეთზე, როგორიცაა ეკოლოგიური ტურიზმი, ეთნო-კულტურული და აგრო ტურიზმი, სამეცნიერო და სათავგადასავლო ტურიზმი.

აჭარის დაცულ ტერიტორიებზე ვიზიტორთა სტატისტიკა მზარდი ტენდენციით ხასიათდება. გამონაკლისს წარმოადგენს 2020-2021 წლების პანდემიის პერიოდი, როცა აღინიშნა ტურისტთა რაოდენობის ინტენსიური კლების ტენდენციები. ვიზიტორთა გარკვეული ნაწი-

ლი არ უწყობს ხელს დაცული ტერიტორიის კონსერვაციული მიზნების განხორციელებას. დაუდევრად იყრება ნარჩენები, ხორციელდება გარეული ცხოველების კვება, ტურისტული ბილიკებიდან მოშორებით გადაადგილება, მცენარეების დაზიანება. ტურისტების მიერ აღქმული ხელმისაწვდომობის ფაქტორები უკავშირდება გეოგრაფიულ გარემოს და ინდივიდუალურ მოთხოვნას. მათი ურთიერთქმედების მოდელების შემუშავება ხელს შეუწყობს გეოგრაფიული და ფსიქო-სოციალური მიდგომების გაუმჯობესებას.

2. დაცული ტერიტორიების სოციალურ-ეკონომიკური მნიშვნელობა

დაცული ტერიტორიების შექმნასა და მართვაში ინვესტიციები მოსახლეობის მხრიდან ხშირად განიხილება, როგორც შემაფერხებელი და არა სასარგებლო. დაცული ტერიტორიის სოციალურ-ეკონომიკური მნიშვნელობის დემონსტრირებამ შეიძლება მნიშვნელოვნად გაზარდოს ტერიტორიის განვითარებით დაინტერესებული მხარეების მხარდაჭერა და მოავაროს კონფლიქტები სხვადასხვა ჯგუფებს შორის. მანვე შეიძლება გამოიწვიოს პოზიტიური ცვლილებები ეკოლოგიურ პოლიტიკასა და გადამწყვეტილების მიღებაში. ასევე, საჭიროა ინფორმაციის მიწოდება დაცული ტერიტორიების უპირატესობებზე, რათა მოხდეს მოქმედებებისა და მიწათსარგებლობის პრაქტიკის ერთობლიობის იდენტიფიცირება, რომელიც საუკეთესოდ უჭერს მხარს ამ სარგებლის მდგრად და სამართლიან გამოყენებას.

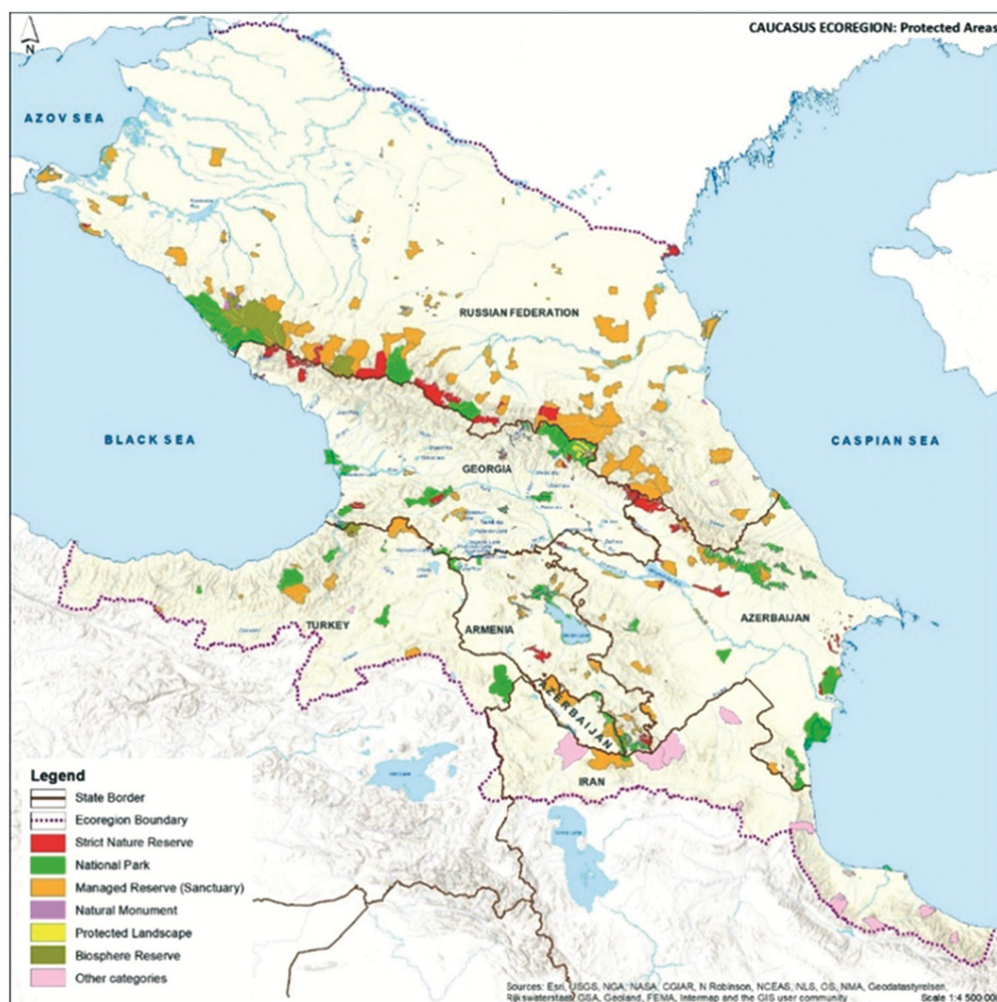
დაცული ტერიტორიები პირდაპირი თუ ირიბი გზით, საზოგადოებების სოციალურ-ეკონომიკური, ანუ ე.წ. ეკოსისტემური სერვისების განვითარების შესაძლებლობას იძლევა. ისინი სხვადასხვა სახის სოციალურ-ეკონომიკურ ფუნქციას (Elizbarashvili, act., 2022) ასრულებენ. მათ შორისაა: გარემოსდაცვითი (წყალდიდობისა და კლიმატის რეგულირება), გარემოს აღმდგენი (ატმოსფერული ჰაერის გაჯანსაღება, წყლის გაწმენდა, ნიადაგის და ლანდშაფტის აღდგენა), რესურსწარმოებითი (სასოფლო-სამეურნეო კულტურების დამტვერვის უზრუნველყოფა, წყლის აკუმულაცია), რეკრეაციული ფუნქცია.

დაცული ტერიტორიების სოციალური მნიშვნელობა უკავშირდება ისეთ საკითხებს, როგორიცაა მისი გავლენა მოსახლეობის ჯანმრ-

თელობასა და კეთილდღეობაზე, სიღარიბის დაძლევაზე, ხელმისაწვდომობა ბუნებრივ რესურსებზე და ისტორიულ-კულტურულ ფასეულობებზე. სოციალური მნიშვნელობის გათავისება მნიშვნელოვანია, რადგან იგი გავლენას ახდენს დაცული ტერიტორიების მხარდაჭერის დონეზე. რაც უფრო მაღალია ამგვარი დონე, მით მეტად ეფექტურია დაცული ტერიტორიების მართვა და მომსახურება.

3. აჭარის დაცული ტერიტორიების განვითარების პერსპექტივები

აჭარის მდგრადი ტურიზმის სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა მიზნად ისახავს გაიძლიერების უზრუნველყოფას მტირალას ეროვნულ პარკში, კინტრიშის დაცულ ტერიტორიებზე



ნახ. 2. კავკასიის ეკორეგიონის დაცული ტერიტორიები
(ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის კავკასიის ოფისი, 2017 წელი)

და მაჭახელას ეროვნულ პარკში. მასში ძირითადი აქცენტი კეთდება კონსერვაციის მიზნებზე, ვიზიტორთა ცნობადობის უზრუნველყოფაზე და ადგილობრივი მოსახლეობის ეკონომიკური შესაძლებლობების გაზრდაზე.

ამგვარი ხედვის საფუძველზე განისაზღვრა ხუთი სტრატეგიული მიზანი:

1. აჭარის დაცულ ტერიტორიებზე და მის გარშემო ტურიზმის კოორდინირებული მართვის სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა;
2. ადგილობრივი მოსახლეობისა და ვიზიტორების ცნობიერების ამაღლება ბუნებრივი და კულტურული ფასეულობების შესახებ;
3. ადგილობრივი თემების ჩართვა ტურიზმის განვითარებაში, მათი ეკონომიკური სარგებელის გაზრდის მიზნით;
4. კონსერვაციისთვის ტურისტული საქმიანობით მიღებული შემოსავლის ზრდა;
5. მაღალი ხარისხის სერვისების მიწოდება.

აჭარის დაცულ ტერიტორიებზე ინვესტიციების ზრდამ, ტურისტული მომსახურებისა და პროდუქტის განვითარებამ, ასევე, მარკეტინგულმა აქტივობებმა ხელი შეუწყო ვიზიტორების რაოდენობის გაზრდას. რეგიონი, ტერიტორიის ბუნებრივ და კულტურულ სიმდიდრეზე დაყრდნობით, ქმნის დასაქმების შესაძლებლობას, ასევე ეკობიზნესის პოტენციალს ადგილობრივი მოსახლეობისთვის.

ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის მიერ განისაზღვრა კავკასიის და, მათ შორის, საქართველოს და აჭარის დაცული ტერიტორიები, ერთიანი ქსელის ფორმირება. მასში ჩართული იქნება აჭარის ყველა დაცული ტერიტორია, რომლებიც საკვანძო არეალს წარმოადგენენ კავკასიის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილის დაცული ტერიტორიების ქსელისთვის (მცირე კავკასიონის და ჭოროხის აუზის ტერიტორიებისთვის).



ნახ. 3. კავკასიის ეკორეგიონის ბიომრავალფეროვნებით გამორჩეული არეალები და დაცული ტერიტორიები (ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის კავკასიის ოფისი, 2017 წელი)

დასკვნები

აჭარის დაცული ტერიტორიები ისევე, როგორც სხვა დაცული ტერიტორიები საქართველოში, დგას გარკვეული გამოწვევების წინაშე. აუცილებელია დაცული ტერიტორიების და მიმდებარე თემებში სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება, ტურიზმის მარ-

კეტიინგი და პოპულარიზაცია, შესაძლებლობების განვითარება და ა.შ. აჭარის მდგრადი ტურიზმის სტრატეგიამ ხელი უნდა შეუწყოს მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას, რაც თანადროულად გულისხმობს ვიზიტორთა ცნობიერების ამაღლებას, მოსახლეობის ჩართვას დაცული ტერიტორიების ლანდშაფტის მომსახურებასა და მართვაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს ბიოლოგიური და ლანდშაფტური მრავალფეროვნება, თბ., 2000, გვ. 345.
2. ლანდშაფტური დაგეგმარება: მეთოდოლოგია და გამოცდილება. თბ., 2009, გვ. 221.
3. Nodar Elizbarashvili, Giorgi Meladze, Lado Grigolia, Gela Sandodze, Sandro Gogoladze, Miranda Gurgendize (2022). Landscapes – Structure, Functions, and Development Trends (On the Example of Landscapes of Georgia). Open Journal of Ecology. Vol.12 No.1, p. 81-93.